

Problemy wyceny bilansowej aktywów finansowych według krajowego prawa o rachunkowości

Przemysław Mućko*

Streszczenie: Cel – celem artykułu jest analiza przepisów krajowego prawa bilansowego w zakresie metod wyceny i jej skutków oraz rozpoznanie odpowiedzi praktyki rachunkowości na niejasności i sprzeczności ujawnione w przepisach. Metodologia badania – przegląd literatury, interpretacje regulacji krajowego prawa bilansowego, przegląd zawartości sprawozdań finansowych. Wynik – wykazane niejasności i sprzeczności w przepisach krajowego prawa bilansowego prowadzą – w dobie harmonizacji, standaryzacji i nacisku na wysoką jakość sprawozdań finansowych – do zwiększenia różnorodności wariantów sporządzania i prezentacji informacji finansowych. Oryginalność/Wartość – artykuł przedstawia znany w praktyce problem, pomijany jednak w literaturze fachowej.

Słowa kluczowe: wycena bilansowa, aktywa finansowe, rachunkowość instrumentów finansowych

Wprowadzenie

Instrumenty finansowe stanowią specyficzny obszar problemowy rachunkowości. Z jednej strony obecne są niemal w każdym przedsiębiorstwie, choćby w postaci kredytów bankowych. Jednak z drugiej strony mogą to być umowy złożone, formułowane w terminach obcych księgowym, obciążone dużym ryzykiem, nie zawsze w pełni rozpoznany nawet przez decydentów – a w związku z tym w powszechnym odbiorze księgowych postrzegane jako obszar trudny. Istotnie wiele regulacji z zakresu instrumentów finansowych odnosi się raczej do instytucji finansowych oraz do sytuacji, w których większość przedsiębiorstw znajduje się rzadko. Ponieważ jednak regulacje rachunkowości normują jednocześnie te proste sytuacje i trudne, formułowane są terminami złożonymi.

Na gruncie polskiego prawa o rachunkowości zagadnienie komplikują dodatkowo niejasność ustawy o rachunkowości i jej niespójności z aktem niższego rzędu. Celem artykułu jest analiza regulacji dotyczących wyceny aktywów finansowych w tych źródłach prawa oraz rozpoznanie odpowiedzi praktyki na problem niespójności przepisów.

1. Istota i funkcje instrumentów finansowych i aktywów finansowych

Polskie prawo bilansowe, wzorem regulacji międzynarodowych, definiuje instrumenty finansowe jako „kontrakt, który powoduje powstanie aktywów finansowych u jednej ze

* dr Przemysław Mućko, Instytut Rachunkowości, Uniwersytet Szczeciński, ul. A. Mickiewicza 64, 71-101 Szczecin, Przemyslaw.Mucko@wneiz.pl, Tel. 91 444-1944.

stron i zobowiązania finansowego albo instrumentu kapitałowego u drugiej ze stron”, formułując dodatkowo warunek jednoznaczności skutków gospodarczych (Ustawa z dnia 24 września 1994...: art. 3, ust. 1, pkt 23). Instrumenty są więc w istocie umowami o określonych skutkach bilansowych. Użyty w ustawie termin ‘kontrakt’ wydaje się być typowym przykładem komplikowania materii w innych miejscach już wystarczająco skomplikowanej.

Skutki bilansowe wyznaczają funkcje instrumentów finansowych. Umowy instrumentów finansowych zawiera się w celu ujęcia instrumentów kapitałowych, zobowiązań lub aktywów finansowych.

Aktywa finansowe ustawa definiuje w sposób enumeratywny jako (Ustawa z dnia 24 września 1994...: art. 3, ust. 1, pkt 24):

- 1) aktywa pieniężne,
- 2) instrumenty kapitałowe wyemitowane przez inne jednostki,
- 3) wynikające z kontraktu prawo do otrzymania aktywów pieniężnych lub prawo do wymiany instrumentów finansowych z inną jednostką na korzystnych warunkach.

Tabela 1 wyjaśnia istotę aktywów pieniężnych i ich elementów. Zestawienie przepisów ustawy o rachunkowości i prawa dewizowego pozwala wskazać na podstawową funkcję płatniczą aktywów pieniężnych (szczególnie samych środków pieniężnych), ale modyfikowaną funkcją inwestycyjną (ochrony wartości kapitału realnego) – w przypadku innych aktywów pieniężnych. Pozostałe składniki aktywów finansowych realizują wyłącznie funkcje inwestycyjne.

Tabela 1

Elementy aktywów pieniężnych

Aktywa pieniężne		
Krajowe środki płatnicze	Waluty obce	Dewizy
– waluta polska oraz papiery wartościowe i inne dokumenty, pełniące funkcję środka płatniczego, wystawione w walucie polskiej	– znaki pieniężne (banknoty i monety) będące poza krajem prawnym środkiem płatniczym	– papiery wartościowe i inne dokumenty pełniące funkcję środka płatniczego, wystawione w walutach obcych

Źródło: opracowano na podstawie (Prawo dewizowe...: art. 2, ust. 1, pkt 6–8, Ustawa z dnia 24 września 1994...: art. 3, ust. 1, pkt 25).

Zobowiązania finansowe określone zostały jako zobowiązania jednostki do wydania aktywów finansowych (w tym środków pieniężnych) albo do wymiany instrumentu finansowego z inną jednostką, na niekorzystnych warunkach. Instrumenty kapitałowe to kontrakty (czyli umowy), z których wynika prawo do majątku jednostki, pozostałego po zaspokojeniu lub zabezpieczeniu wszystkich wierzycieli. Natomiast instrumenty kapitałowe obejmują również zobowiązanie się jednostki do wyemitowania lub dostarczenia własnych instrumentów kapitałowych¹, a w szczególności udziały, opcje na akcje własne lub warranta (Ustawa z dnia 24 września 1994...: art. 3 ust. 1 pkt 26–27). Ze swej natury zobowiązania

¹ Warto zauważyć, że tak sformułowana definicja nie obejmuje całości złożonego zagadnienia rozróżniania między zobowiązaniami i instrumentami kapitałowymi – co szczególnie uwypuklają regulacje MSSF w tym zakresie. Por. (IAS 32, par. 15–27).

finansowe służą zapewnieniu finansowania długo- lub krótkoterminowego. Można więc instrumentom finansowym, z których wynikają, przypisać funkcje płynnościowe lub inwestycyjne (umożliwiają inwestowanie). Warto dodać, że choć z instrumentami finansowymi zawsze wiąże się powstanie aktywów finansowych i zobowiązań finansowych lub instrumentów kapitałowych, to aktywa finansowe i zobowiązania finansowe mogą wynikać też z umów o innym charakterze. Umowne prawo do otrzymania środków pieniężnych lub umowny obowiązek wydania środków pieniężnych mogą też wynikać na przykład ze zwykłych umów zakupu i sprzedaży. Dlatego też do aktywów finansowych i zobowiązań finansowych można zaliczyć należności i zobowiązania z tytułu dostaw towarów i usług.

2. Wycena aktywów finansowych i jej skutki zgodnie z ustawą o rachunkowości

2.1. Krótkoterminowe aktywa finansowe

Zasady wyceny aktywów finansowych ustalają art. 28, ust. 1 pkt 3–5 ustawy o rachunkowości (tab. 2). Inwestycje krótkoterminowe (a wśród nich aktywa finansowe) można wyceniać na podstawie jednej z trzech metod:

- 1) ceny rynkowej,
- 2) niższej z dwóch: ceny rynkowej i ceny nabycia,
- 3) skorygowanej wartości godziwej.

Problematyczna jest interpretacja ostatniej części zdania odpowiedniej regulacji (w tabeli zdanie (4)). Zasadniczo umożliwia ono zastąpienie ceny rynkowej, jeżeli nie ma odpowiedniego aktywnego rynku, w inny sposób ustaloną wartością godziwą. Nie jest jednak pewne, do której ceny rynkowej odnosi się ta możliwość. Możliwe są dwie interpretacje:

- interpretacja zawężająca stosowanie wartości godziwej – wartość godziwą można stosować wyłącznie do zdania (2), czyli wyłącznie, gdy wartość godziwa jest niższa od ceny nabycia,
- interpretacja poszerzająca stosowanie wartości godziwej – wartość godziwą stosuje się do całego zdania, a więc można przeszacować aktywa finansowe do wartości godziwej również wtedy, gdy jest ona wyższa od ceny nabycia.

Na korzyść pierwszej interpretacji przemawia kontekst zmian w ustawie. Zdanie (3), umożliwiające wycenę w skorygowanej wartości godziwej dodano później, nowelizacją, która weszła w życie od 1 stycznia 2009 roku. We wcześniejszym brzmieniu przepisu wartość godziwa była dużo bliższa wartości rynkowej ze zdania (2). Dzielilo je tylko jedno zdanie wtrącone i można było odnosić zdanie (4) wprost jako dookreślenie wartości godziwej ze zdania (2). Tę interpretację wspiera również generalne duże znaczenie zasady ostrożności w krajowym prawie bilansowym. Ostrożność jest szczególnie konieczna z powodu odnoszenia skutków przeszacowania wartości bilansowej krótkoterminowych aktywów finansowych na przychody finansowe. Jakkolwiek z perspektywy dyskusji o zastosowaniach wartości godziwej (Mućko 2011), polska rachunkowość wydaje się już trochę 'oswojona' z wartością godziwą, jednak wciąż pozostaje to wycena w wielu przypadkach szacunkowa. Warto zauważyć, że interpretacja przepisu decyduje o wycenie takich aktywów, jak udziały i akcje spółek nienotowanych na giełdzie oraz krótkoterminowych inwestycji, które nie są aktywami finansowymi, a więc na przykład nieruchomości.

Tabela 2

Zasady wyceny aktywów finansowych według ustawy o rachunkowości

Aktywa finansowe	Zasady wyceny
– krótkoterminowe	(1) według ceny (wartości) rynkowej albo (2) według ceny nabycia lub ceny (wartości) rynkowej, zależnie od tego, która z nich jest niższa albo (3) według skorygowanej ceny nabycia – jeżeli dla danego składnika aktywów został określony termin wymagalności, (4) a krótkoterminowe inwestycje, dla których nie istnieje aktywny rynek, w inny sposób określonej wartości godziwej
– długoterminowe	(1) według ceny nabycia pomniejszonej o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości lub (2) według wartości godziwej albo (3) skorygowanej ceny nabycia – jeżeli dla danego składnika aktywów został określony termin wymagalności; (4) wartość w cenie nabycia można przeszacować do wartości w cenie rynkowej, a różnicę z przeszacowania rozliczyć zgodnie z art. 35 ust. 4

Źródło: opracowano na podstawie (Ustawa z dnia 24 września 1994...: art. 28, ust. 1, pkt 3 i 5). Numeracja w nawiasach okrągłych (1) – (4) dodana przez autora.

Druga interpretacja (szerokiego stosowania wartości godziwej) wymaga postawienia pytania: czy ustawodawca polski przewidywał wycenę udziałów w spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością lub nieruchomości inwestycyjnych w wartości godziwej z odnośzeniem jej dodatnich zmian bezpośrednio na wynik finansowy okresu już w roku 2001²? Biorąc pod uwagę, że taką regulację w odniesieniu do nieruchomości inwestycyjnych w inwestycjach długoterminowych wprowadzono od 2004 roku, wydaje się że taka interpretacja obarczona jest istotną słabością. Jednak z drugiej strony ewentualne wykazanie niezrealizowanych w istocie zysków z przeszacowania takich aktywów w odniesieniu do inwestycji krótkoterminowych jest potencjalnie mniej szkodliwe – ponieważ inwestycje krótkoterminowe zgodnie z zamierzeniami kierownictwa jednostki zostaną sprzedane przed upływem 12 miesięcy. Zyski lub straty zostaną więc wykazane niedługo. Warto przy tym podkreślić, że o klasyfikacji omawianych aktywów do inwestycji krótkoterminowych decydują zamierzenia kierownictwa, dlatego poprzedni kontrargument ma ograniczone znaczenie. Interpretacja poszerzająca stosowanie wartości godziwej może prowadzić do sytuacji, w której kierownictwo będzie decydować się przekwalifikowaniu aktywów do krótkoterminowych lub długoterminowych nie w zależności od prawdziwych zamierzeń, ale z uwagi na skutki wyceny bilansowej. Podsumowując, wykładnia historyczna i systemowa (zasada ostrożności) wspierają ograniczone zastosowanie wartości godziwej do wyceny inwestycji krótkoterminowych, a więc interpretację pierwszą. Jednak w kontekście analizowanego dalej aktu wykonawczego interpretację poszerzającą również można uznać za zasadną.

Interpretację przepisu o wycenie inwestycji krótkoterminowych komplikuje przepis regulujący odnośnienie skutków zmian w tej wycenie. Zgodnie z art. 35, ust. 3 ustawy o rachunkowości „W przypadku stosowania innych, niż określone w art. 28, ust. 1, pkt 5 zasad wyceny krótkoterminowych inwestycji, skutki obniżenia ich wartości zalicza się do kosztów finansowych w pełnej wysokości, natomiast skutki wzrostu ich wartości zalicza się do przychodów finansowych w wysokości nie wyższej niż kwota różnic uprzednio odpisanych w koszty finansowe”. Z przytoczonego fragmentu wynika, że:

² Przepis w takim brzmieniu (bez skorygowanej ceny nabycia) obowiązywał od 1 stycznia 2002 roku.

- ustawodawca przewiduje inne niż przytoczone w tabeli 2 metody wyceny inwestycji krótkoterminowych; należy zadać pytanie: gdzie należy szukać tych innych zasad? W ustawie o rachunkowości brak jest innych wskazówek i dopiero akty wykonawcze dostarczają innych rozstrzygnięć (będą przedmiotem analizy w dalszej części artykułu);
- ustawodawca potwierdza interpretację przepisu o wycenie inwestycji krótkoterminowych zawężającą zastosowanie wartości godziwej wyłącznie do sytuacji, gdy jest ona niższa od ceny nabycia (to pierwsza w wcześniejszych interpretacji), ponieważ pozwala ujmować przychody finansowe z przeszacowania powyżej ceny nabycia wyłącznie w wyniku zastosowania ceny rynkowej; innymi słowy zabronione jest przeszacowanie wartości inwestycji krótkoterminowych powyżej ceny nabycia do wartości innej niż cena rynkowa.

Można się zastanawiać, czy ustawa dopuszcza przeszacowanie aktywów do wartości godziwej nie będącej ceną rynkową ponad cenę nabycia z odniesieniem zmian na kapitał z aktualizacji wyceny (zamiast na przychody finansowe). Przepis tego nie zabrania, jednak konieczny jest brak wyraźnego przyzwolenia na taką wycenę.

2.2. Długoterminowe aktywa finansowe

Wycena długoterminowych aktywów finansowych według ustawy o rachunkowości nie powoduje aż tak dużych problemów, choć można sformułować pewne wątpliwości. Wykładnia językowa zdań od (1) do (3) odpowiedniego przepisu przytoczonego w tabeli 2 pozwala na zastosowanie jednego z trzech parametrów (do wyboru):

- 1) ceny nabycia pomniejszonej o odpis z tytułu utraty wartości,
- 2) wartości godziwej,
- 3) skorygowanej ceny nabycia – w odniesieniu do aktywów o określonym terminie wymagalności.

Wątpliwości wzbudza jedynie zdanie (4), z którego wynika specjalne przyzwolenie na przeszacowanie ceny nabycia do ceny rynkowej i tylko wyłącznie ceny rynkowej. W świetle prostej interpretacji językowej taki zapis jest niepotrzebny, ponieważ można zastosować wycenę w wartości godziwej. Z tego – i tylko wyłącznie z tego – powodu nasuwają się wątpliwości co do poprawności przytoczonej interpretacji. Jeżeli poważnie potraktować zdanie (4) jako jedyną możliwość przeszacowania do ceny rynkowej (jak przy inwestycjach krótkoterminowych), to zachodzi pytanie, czy możliwa jest inna interpretacja zdań (1) i (2). Czy – przekształcając ich treść – można je zreinterpretować jako dyspozycję wyceny „według ceny nabycia pomniejszonej o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości lub [pomniejszonej] do wartości godziwej”? Trudno zaakceptować takie rozumienie tego przepisu. Wydaje się ono zbyt ostrożne, na przykład w kontekście zgody na przeszacowanie inwestycji w nieruchomości do wartości godziwej (niekoniecznie rynkowej; przepis nie ogranicza zastosowania metod dochodowych) i odnoszenia zmian na wynik finansowy okresu (por. Ustawa z dnia 24 września 1994...: art. 28, ust. 1, pkt 1a oraz art. 3, ust. 1, pkt 32c).

Taką interpretację komplikuje ponownie przepis decydujący o sposobie rozliczenia różnicy z przeszacowania: „Skutki przeszacowania inwestycji zaliczonych do aktywów trwałych innych niż wymienione w art. 28 ust. 1 pkt 1a, powodujące wzrost ich wartości do poziomu cen rynkowych, zwiększają kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny” (Ustawa z dnia 24 września 1994...: art. 35, ust. 4). Wynika z niego, że ustawodawca przewiduje przeszacowanie jedynie do wysokości ceny rynkowej. Nie określono, dokąd należy odnieść

przeszacowanie do wartości godziwej. Niemniej jednak z powodu dość prostego przepisu o wycenie należy uznać te wątpliwości za mniej ważne i stosować interpretację wyceny podaną na początku. Co wymaga poszerzenia prostej językowej interpretacji przepisu o skutkach wyceny.

W zakresie samych skutków wyceny ustawa jest klarowana. Zmiany wartości powyżej ceny nabycia (jeżeli wystąpią) należy odnosić i rozliczać z kapitałem z aktualizacji wyceny. Zmiany wartości poniżej ceny nabycia wpływają na zysk (stratę) okresu przez konta przychodów lub kosztów finansowych.

3. Wycena aktywów finansowych i jej skutki zgodnie rozporządzeniem o instrumentach finansowych

Związane z konieczności regulacje ustawy nie są wystarczające do rozstrzygnięcia trudnych problemów związanych z ewidencją, wyceną i ujawnianiem informacji o instrumentach finansowych. Dlatego należy sięgnąć do aktów wykonawczych, a wśród nich przede wszystkim do rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych (Rozporządzenie o instrumentach finansowych).

Zapisy rozporządzenia w zakresie wyceny są bardzo klarowne. Jednak w momencie tworzenia rozporządzenia wzorowano je na ówczesnych Międzynarodowych Standardach Rachunkowości (przede wszystkim na MSR 32 i MSR 39). Standardy z czasem zmieniano, rozporządzenie również, ale nie w ten sam sposób, co standardy. Co więcej, wysoka zgodność rozporządzenia z MSR 32 i MSR 39 z 2001 roku spowodowały, że niektóre zagadnienia uregulowano inaczej, niż w ustawie. Dotyczy to w szczególności analizowanej kwestii wyceny aktywów finansowych.

Rozporządzenie ustala trzy podstawy (parametry) wyceny bilansowej. Są to:

- 1) wartość godziwa,
- 2) skorygowana cena nabycia,
- 3) cena nabycia.

Podstawowym parametrem wyceny jest wartość godziwa. Aktywa finansowe wycenia się w wartości godziwej. Wyjątkiem od tej zasady są instrumenty dłużne, zaliczone do kategorii pożyczek udzielonych i należności własnych oraz aktywów finansowych utrzymywanych do terminu wymagalności, które wycenia się w skorygowanej cenie nabycia. Ponadto jeżeli ustalenie wiarygodnej wartości godziwej nie jest możliwe, można zastosować wycenę w cenie nabycia (Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001...: par. 14 i 16).

Warto zauważyć, że nie ma tu miejsca na wycenę ostrożną, w mniejszej z dwóch: ceny nabycia i ceny rynkowej. Nie ma również ograniczeń szacowania wartości godziwej wyłącznie na podstawie ceny rynkowej. Zamiast ograniczania do ceny rynkowej podano jedynie dość ogólne kryteria uznawania wartości godziwej za wiarygodną (Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001...: par. 15).

Istotne różnice występują w zakresie skutków wyceny. Zmiany wartości aktywów finansowych przeznaczonych do obrotu odnosi się wyłącznie na przychody i koszty finansowe. Natomiast w zakresie zmian wartości aktywów finansowych dostępnych do sprzedaży jednostka ma prawo wyboru polityki rachunkowości odnoszenia ich na (Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001...: par. 21):

- a) przychody lub koszty finansowe,
- b) kapitał z aktualizacji wyceny (zarówno wzrosty wartości, jak i spadki, niezależnie od poziomu ceny nabycia).

Należy dodać, że w przypadku trwałej utraty wartości jej skutki odnosi się na koszty finansowe, nawet jeżeli jednostka wybrała w polityce rachunkowości odnoszenie ‘zwykłych’ zmian wartości na kapitał z aktualizacji wyceny (Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001...: par. 24).

Regulacje rozporządzenia są klarowne i nie mają żadnych ‘luzów’ interpretacyjnych. Można je uzgodnić z ustawą jedynie w niewielkim zakresie. Pamiętając, że rozporządzenie jest aktem normatywnym niższej rangi i nie może przekraczać zapisów ustawy, przedstawiona niespójność wymaga wyjaśnień.

W odniesieniu do krótkoterminowych aktywów finansowych notowanych na aktywnych rynkach można potraktować przepisy rozporządzenia jako uszczegółowienie i zawężenie wariantów ich wyceny bilansowej wyłącznie do ceny rynkowej. Zamiast dostępnych trzech wariantów (cena rynkowa, mniejsza z dwóch: cena rynkowa i wartość godziwa, skorygowana cena nabycia), jednostki podlegające rozporządzeniu stosują tylko jeden, odpowiednio dobrany do składnika aktywów (w zależności od klasyfikacji albo cenę rynkową, albo skorygowaną cenę nabycia). Jednak w odniesieniu do aktywów finansowych nieposiadających ceny rynkowej pojawia się dylemat: czy zastosować wartość godziwą zgodnie z rozporządzeniem, ale niezgodnie z ustawą. Czy też zgodnie z ustawą stosować wycenę ostrożną (na podstawie mniejszego z dwóch parametrów)? Z uwagi na wspomniane wcześniej wątpliwości interpretacyjne dylemat ten można jednak rozstrzygnąć na korzyść rozporządzenia.

Najtrudniejsze jednak, o ile w ogóle możliwe, jest uzgodnienie regulacji w zakresie skutków wyceny bilansowej długoterminowych aktywów finansowych, na potrzeby rozporządzenia klasyfikowanych do kategorii aktywów finansowych dostępnych do sprzedaży. Ustawa przewiduje odnoszenie zmian na kapitał z aktualizacji wyceny lub na przychody/koszty finansowe w zależności od tego, czy zmiana wartości odbywa się powyżej czy poniżej ceny nabycia. Rozporządzenie pozostawia wybór kierownictwu jednostki: albo wyłącznie kapitał z aktualizacji wyceny, albo przychody lub koszty finansowe. Zapisy są jednoznaczne i jedyna szansa na ich uzgodnienie leży w wyjaśnieniu statusu zapisów rozporządzenia.

Rozporządzenie stanowi akt normatywny niższej rangi niż ustawa i jest wydawane wyłącznie na podstawie delegacji ustawowej. Nie może więc być sprzeczne z ustawą. Przedstawione wątpliwości w zasadzie oznaczają sprzeczność regulacji rozporządzenia z ustawą. Warto jednak zauważyć, że zapisy rozporządzenia dotyczą jedynie podmiotów zobowiązanych do badania sprawozdań finansowych (Rozporządzenie o instrumentach finansowych: par. 2, ust. 2). Czy można więc potraktować regulacje rozporządzenia jako regulacje specjalne dla tej wyodrębnionej grupy podmiotów. Raczej nie, ale byłaby to jedyna możliwość uzgodnienia zapisów obu aktów.

4. Dylematy wyceny aktywów finansowych w literaturze fachowej

Wobec przedstawionych niejasności, niespójności i problemów ważne jest stanowisko autorów literatury fachowej. Niestety dość częstym zjawiskiem jest niedostrzeżenie zagadnienia i pozostawienie czytelnika sam na sam z tekstem ustawy lub rozporządzenia, albo

obydwoma tekstami cytowanymi in extenso bez żadnego komentarza, wyjaśnienia i porównania. O ile można ewentualnie zrozumieć takie podejście w podstawowych podręcznikach przedmiotu, omawiających szerokie spektrum zagadnień z rachunkowości (Gos 2009: 209; Hass-Symotiuk 2008; Gos i in. 2010), to w literaturze bardziej zaawansowanej jest rozczarowujące.

Na przykład Gos (2006: 128–131) osobno przedstawia rozwiązania wynikające z ustawy i z rozporządzenia, nie rozstrzygając żadnego z przedstawionych problemów. Hass-Symotiuk (2009: 232) w innym swoim opracowaniu wyraźnie opowiada się za jedną z przedstawionych wcześniej możliwości interpretacji przepisu o wycenie krótkoterminowych inwestycji. Olchowicz i Tłaczała w jednym miejscu swojego podręcznika pomijają możliwość wykorzystania wartości godziwej do wyceny inwestycji krótkoterminowych (Olchowicz, Tłaczała 2008: 235), by w rozwiązaniu przykładów jednak podawać pełne brzmienie przepisu (Olchowicz, Tłaczała 2008: 263). W innym miejscu (2008: 269) autorki dostrzegają niespójność zapisów ustawy i rozporządzenia, ale zostawiają czytelnika z tym wnioskiem. Niestety w żadnym z rozwiązywanych przykładów nie sięgnęły po wycenę w wartości godziwej inną niż cena rynkowa, co uniemożliwia poznanie stanowiska autorek w omawianej sprawie. Z kolei Więclaw (2009) pomija w ogóle przepisy ustawy, odnosząc się jedynie do zapisów rozporządzenia – z czego należy wnioskować, że uznaje ich wyższość.

W literaturze przeznaczony dla profesjonalistów można oczekiwać konkretnych rozstrzygnięć. Wśród tych pozycji warto wskazać na opracowanie Michalaka (2008), który dostrzega złożoność problemu wyceny długoterminowych aktywów trwałych i jej skutków, opowiadając się – zasadniczo na podstawie wykładni systemowej – za mniej ostrożnym podejściem, czyli wyceną w wartościach godziwych. Choć ostatecznie pozostawia kwestię do rozstrzygnięcia kierownictwu jednostki w polityce rachunkowości. Nie komentuje jednak trudniejszego problemu wyceny inwestycji krótkoterminowych, ani relacji ustawy i rozporządzenia (Michalak 2008: 555–561).

Szczególnymi pozycjami literatury są gotowe plany kont opracowywane dla jednostek różnych typów. Na przykład Gierusz (2009: 223) opowiada się za możliwością zastąpienia brakującej ceny rynkowej inwestycji krótkoterminowych inaczej ustaloną wartością godziwą, również w przypadku przeszacowania powyżej ceny nabycia, i odnoszenia jej na – odpowiednio – przychody i koszty finansowe. Rozstrzyga tym samym jeden z problemów. Nie odnosi się natomiast do rozporządzenia. W innym planie kont autor (Naumiuk 2012: 26) cytuje przepisy ustawy, pozostawiając je bez komentarza, również nie odnosząc się do wyceny regulowanej przepisami rozporządzenia.

Gierusz w zbiorowym komentarzu do ustawy o rachunkowości (*Komentarz do ustawy...* 2009: 436–440) powtarza rozszerzającą interpretację zapisów o wycenie, ponownie nie odnosząc się jednak do rozporządzenia. O rozporządzeniu wspomina autor innego komentarza (Helin 2005: 312–315), jednak zasadniczo pozostawia czytelnika z czystym tekstem ustawy lub rozporządzenia, nie rozstrzygając prawie żadnej z postawionych kwestii. Najszerszej te przepisy omawia w innym zbiorowym komentarzu Nadolna (*Ustawa o rachunkowości...* 2010: 230–236, 341–349). Zasadniczo opowiada się za szerokim stosowaniem wartości godziwej. Jednak odnosząc się do konsekwencji wyceny bilansowej, choć sięga również do rozporządzenia, nie odnosi się do sytuacji podmiotów zobowiązanych do jego stosowania. Można więc przez to chyba rozumieć, że w zakresie sprzeczności z ustawą uznaje je za nieobowiązujące.

Pozycje bardziej specjalistyczne, poświęcone wyłącznie zagadnieniom rachunkowości instrumentów finansowych, niestety pomijają zagadnienie. Czajor (2010) nie poświęca omawianym kwestii w ogóle uwagi, mimo że cały rozdział książki dotyczy wyceny instrumentów finansowych. Natomiast Frendzel (2010) omawia problemy wyceny wyłącznie z perspektywy rozporządzenia i MSSF.

W przedstawionym przeglądzie literatury wykorzystano pozycje typowe i zarazem znaczące w piśmiennictwie polskim. Jeżeli autorzy odnoszą się do analizowanych problemów, to preferują raczej interpretacje rozszerzające stosowanie wartości godziwej. Kwestia konfliktu ustawy i rozporządzenia nie zaistniała u wymienionych autorów. W tym kontekście interesujące jest, jak praktycy rozwiązują przedstawione problemy.

5. Wycena bilansowa aktywów finansowych i jej skutki w sprawozdaniach spółek notowanych na NewConnect

Niejasność regulacji oraz zasadniczo brak odpowiedzi i rozstrzygnięć ze strony autorów skłania do postawienia pytania, jak w praktyce kierownictwo i księgowi stosują niespójne przepisy krajowego prawa bilansowego. W celu odpowiedzi na to pytanie przeprowadzono przegląd polityki rachunkowości wybranych sprawozdań finansowych spółek notowanych na rynku New Connect. Wybór spółek notowanych na NewConnect, a nie na rynku regulowanym Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie wynikał z powszechnego wykorzystania MSSF wśród spółek publicznych z GPW. Emitenci papierów wartościowych notowanych w alternatywnym systemie obrotu, jakim jest NewConnect zasadniczo nie mogą stosować MSSF, więc sporządzają sprawozdania zgodnie z krajowym prawem bilansowym. Ponadto spółki znajdujące się w obrocie na rynku publicznym powinny prowadzić wyjątkowo transparentną i poprawną politykę rachunkowości, ponieważ z teorii wynika, że przejrzyste informacje finansowe rynek nagradza niższym kosztem kapitału (Kothari i in. 2010). Po trzecie, spółki notowane na rynku publicznym dysponują po emisjach akcji często dużymi nadwyżkami środków pieniężnych, co sprawia, że pytanie o aktywa finansowe może być istotne. I po ostatnie – jako spółki akcyjne poddają sprawozdania finansowe obowiązkowemu badaniu przez biegłego rewidenta, więc powinny stosować rozporządzenie – i stosować poprawnie przepisy krajowego prawa bilansowego.

Z uwagi na objętość artykułu do analizy wybrano sprawozdania finansowe największych spółek. Za takie w przypadku NewConnect uznano spółki zaliczone do segmentu NC Lead, do którego kwalifikowani są emitenci o wysokiej kapitalizacji i płynności oraz przestrzegający zasad obrotu na rynku. W I kwartale 2013 roku do tego segmentu zakwalifikowano 13 spółek, wymienionych w tabeli 3. W badaniu wykorzystano sprawozdania za 2011 rok, ponieważ w momencie jego przeprowadzania tylko takie były w pełni dostępne.

Przy przeglądzie sformułowano trzy pytania:

- 1) Czy spółka wykorzystuje w omawianym zakresie zapisy ustawy, czy rozporządzenia?
- 2) Jeżeli zastosowano ustawę, to który z modeli wyceny wybrano do wyceny krótkoterminowych aktywów finansowych (KAF) i długoterminowych aktywów finansowych (DAF):
 - a) wycenę w cenie rynkowej lub wartości godziwej – którą można uzgodnić z rozporządzeniem, czy

- b) model ostrożnej wyceny (mniejsza z dwóch: cena nabycia i wartość godziwa; albo cena nabycia pomniejszona o odpis z tytułu utraty wartości)?
- 3) Jeżeli zastosowano ustawową metodę wyceny w cenie rynkowej, to czy przewidziano możliwość zastosowania innej metody szacowania wartości godziwej?
- Wyniki przeglądu zamieszczono w tabeli 3.

Tabela 3

Wybrane aspekty polityki rachunkowości spółek notowanych na NewConnect w segmencie NC Lead w zakresie aktywów finansowych

Spółka	Regulacja	Dalsze postanowienia polityki rachunkowości
Biogened	Nie ujawniono polityki, choć spółka posiada istotną wartość aktywów finansowych	
EGB Investments	Rozporządzenie	Zamieszczono cytat z rozporządzenia.
Esotiq&Henderson	Ustawa	DAF: model ostrożny, KAF: brak, choć występują
Grodno	Nie ujawniono polityki, choć KAF występują w bilansie	
Internity	Nie ujawniono — nie występują w bilansie	
Invista	Informacje nie dotyczą analizowanej kwestii	
Lug	MSSF	
Mabion	Ustawa	DAF i KAF: model ostrożny
PGS Software	Bardzo lakoniczna polityka (3 zdania), nie odnosząca się do aktywów finansowych, mimo ich ujęcia w bilansie	
Progres Investment	MSSF	
SMS Kredyt Holding	Ustawa	DAF: model ostrożny; KAF: cena rynkowa
Synetik	Nie ujawniono — nie występują w bilansie	
ZWG	Nie ujawniono mimo istotnych pozycji KAF	

Źródło: opracowanie własne.

Z 13 spółek 2 sporządzają sprawozdania finansowe na podstawie MSSF. Aż 7 spółek nie informuje o zapisach polityki rachunkowości w zakresie wyceny bilansowej i jej skutków, mimo że 4 z nich wykazuje w bilansie istotną wartość aktywów finansowych. Tylko jedna spółka deklaruje stosowanie zapisów rozporządzenia. Z pozostałych 3 wszystkie spółki stosują wariant ostrożnej wyceny w odniesieniu do aktywów długoterminowych. W odniesieniu do aktywów krótkoterminowych każda przedstawia inne informacje (jedna stosuje cenę rynkową, jedna wariant ostrożny, a jedna nie ujawnia informacji). Żadna spółka stosująca ustawę nie wspomina o przeszacowywaniu wartości bilansowej do wysokości inaczej ustalonej wartości godziwej.

Wyniki przeprowadzonego przeglądu mają ograniczoną wartość, pozwalają jednak potwierdzić niejasność aktualnych rozwiązań prawnych. Dalsze badania prawdopodobnie wykazałyby duże zróżnicowanie rozwiązań w przedstawionym zakresie.

Uwagi końcowe

W dobie standaryzacji, harmonizacji i nacisku na wysoką jakość informacji ujawnionych w sprawozdaniach finansowych przedstawione w artykule problemy zaskakują. Jakkolwiek nie dotyczą najbardziej palących problemów rachunkowości, jednak mogą prowadzić do niejasności. Na podstawie przeprowadzonego przeglądu sprawozdań finansowych wykazano, że powodują zwiększenie zróżnicowania wariantów prezentacji informacji w sprawoz-

daniu finansowym. Przegląd literatury może prowadzić do wniosków o niepewności wśród profesjonalistów co do poprawności rozwiązania problemu. Rachunkowość instrumentów finansowych obfituje w zagadnienia złożone i trudne do właściwego uregulowania (na przykład omawiana przez Żebruń (2010) rachunkowość zabezpieczeń). Jednak analizowane zagadnienie do takich nie należy i można je łatwo uregulować poprawnie.

Literatura

- Czajor P. (2010), *Rachunkowość instrumentów finansowych: MSSF, polskie prawo bilansowe, regulacje podatkowe*, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, Gdańsk.
- Frendzel M. (2010), *Rachunkowość instrumentów finansowych: w świetle regulacji krajowych i międzynarodowych*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce. Zarząd Główny w Warszawie. Centralny Ośrodek Szkolenia Zawodowego, Warszawa.
- Gierusz J. (2009), *Plan kont z komentarzem: handel, produkcja, usługi*, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, Gdańsk.
- Gos W. (2006), *Sprawozdawczość finansowa przedsiębiorstw*, Polska Akademia Rachunkowości, Warszawa.
- Gos W. (2009), *Aktywa trwałe*, w: *Rachunkowość według prawa bilansowego*, red. K. Czubakowska Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Gos W., Hońko S., Szczypa P. (2010), *ABC sprawozdań finansowych: jak je czytać, interpretować i analizować*, CeDeWu, Warszawa.
- Hass-Symotiuł M. (2008), *Środki pieniężne, rachunki bankowe i krótkoterminowe aktywa finansowe*, w: *Rachunkowość finansowa przedsiębiorstw według polskiego prawa bilansowego oraz dyrektyw UE i MSR/MSSF*, red. K. Sawicki, Ekspert, Wrocław.
- Hass-Symotiuł M. (2009), *Środki pieniężne i krótkoterminowe aktywa finansowe*, w: *Rachunkowość według prawa bilansowego*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Helin A. (2005), *Ustawa o rachunkowości: komentarz*, C.H. Beck, Warszawa.
- International Accounting Standard 32 Financial Instruments: Presentation* (2011). International Accounting Standards Board.
- Komentarz do ustawy o rachunkowości: KSR, MSSF, podatki: praca zbiorowa* (2009), red. A. Jarugowa, T. Martyniuk, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, Gdańsk.
- Ustawa o rachunkowości: komentarz* (2010), red. T. Kiziukiewicz, LexisNexis Polska, Warszawa.
- Kothari S.P., Ramanna K., Skinner D.J. (2010), *Implications for GAAP from an analysis of positive research in accounting*, „Journal of Accounting and Economics” Vol. 50, issue 2–3.
- Michalak M. (2008), *Inwestycje*, w: *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa 2008*, red. E. Walińska, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.
- Mućko P. (2011), *Przesłanki i ograniczenia stosowania wartości godziwej w regulacjach rachunkowości*, w: *Kluczowe problemy teorii i praktyki rachunkowości*, red. J. Gierusz, T. Martyniuk, „Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego” nr 1/1.
- Naumiuk T. (2012), *Wzorcowy plan kont 2012 z komentarzem*, Infor Ekspert, Warszawa.
- Olchowicz I., Tłaczała A. (2008), *Rachunkowość finansowa w przykładach: według ustawy o rachunkowości i MSR*, Centrum Doradztwa i Informacji Difin, Warszawa.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych, DzU 2004, nr 31, poz. 266.
- Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. Prawo dewizowe, DzU 2012, poz. 826.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, DzU 2013, poz. 330.
- Więclaw W. (2009), *Inwestycje krótkoterminowe i długoterminowe*, w: *Sprawozdanie finansowe według polskich i międzynarodowych standardów rachunkowości*, red. G.K. Świdarska i W. Więclaw, MAC Consulting / Difin, Warszawa.
- Żebruń A. (2010), *Instrumenty pochodne zabezpieczające w rachunkowości*, Difin, Warszawa.

DILEMMAS OF FINANCIAL ASSETS MEASUREMENT IN FINANCIAL STATEMENTS PREPARED IN ACCORDANCE WITH DOMESTIC ACCOUNTING REGULATIONS

Abstract: Purpose – to analyse domestic accounting regulations on financial assets measurement and assess regulation consequences in accountants practice. Design/Methodology/Approach – literature review,

regulation analysis, financial reports content analysis. Findings – the incoherence of current domestic regulations leads to more discrepancies in financial statements – in the context of harmonisation, standardization and pressure for high quality financial information. Originality/Value – the problem is known in practice but not presented in the domestic literature.

Keywords: assets measurement, financial assets, financial instruments accounting

Cytowanie

Mućko P. (2013), *Problemy wyceny bilansowej aktywów finansowych według krajowego prawa o rachunkowości*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 765, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 61, t. 2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 127–138; www.wneiz.pl/frfu.